

Тимофій Герасимов

Вінницький національний технічний університет

доктор історичних наук, доцент (Україна)

e-mail: timger84@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4861-9825>

Scopus-Author ID: (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57208176381>)

Повсякденне життя Києва доби Гетьманату П. Скоропадського за спогадами О. Гольденвейзера

Метою статті є висвітлення окремих аспектів повсякденного життя Києва періоду Гетьманату П. Скоропадського на основі спогадів О. Гольденвейзера – відомого тогочасного адвоката й громадського діяча. Методологія дослідження ґрунтується на фундаментальних принципах наукового пізнання діалектики і детермінізму та наукових – історизму та об'єктивності. Для розкриття теми використано антропологічний, системний та історико-ситуативний підходи, а також загальнонаукові (загальнологічні прийоми аналізу та синтезу, описово-розповідний, індукції та дедукції), спеціальні та міждисциплінарні методи наукового дослідження (історико-порівняльний, історико-типологічний). Наукова новизна роботи полягає в критичному аналізі мемуарів О. Гольденвейзера як важливого історичного джерела для вивчення київського повсякдення доби Української Держави 1918 р. **Висновки. Спогади О. Гольденвейзера містять багато пізнавального та змістовного матеріалу про повсякденну історію Києва досліджуваного періоду. У них неодноразово згадується про величезний вплив на життя міста військового контингенту з Німеччини та Австро-Угорщини, який більшість киян вважала окупаційним. Упродовж майже всього періоду правління П. Скоропадського (квітень–жовтень 1918 р.) Київ завдяки присутності іноземних військ мав репутацію безпечного для життя міста, що дуже приваблювало тих колишніх підданих Російської імперії, котрі рятувалися втечею від більшовицького терору. Внаслідок цього столиця Української Держави буквально задихалася від перенаселеності – знайти тоді вільне помешкання було практично неможливо. За таких умов різко погравалися соціально-економічні та соціокультурні аспекти міської повсякденності. Це, наприклад, знайшло вираження в торговельній сфері, зокрема, в її «темному боці» – небаченому зростанні спекуляції, та в переповненості місцевих культурно-розважальних закладів.**

Ключові слова: Гетьманат, Київ, О. Гольденвейзер, повсякденність, спогади.

Постановка проблеми. Доба Української революції 1917–1921 рр. відзначалася грандіозними соціально-економічними, суспільно-політичними, культурно-національними перетвореннями, які охопили всі без винятку верстви населення. Особливість цього періоду також полягала в тому, що маятник революційних змін постійно хитався в різні боки внаслідок приходу до влади тих чи інших політичних сил. В епіцентрі Визвольних змагань опинилися мешканці Києва, котрим тоді доводилося постійно пристосовуватися до нових повсякденних реалій, продиктованих діями чергового політичного режиму. У період Гетьманату П. Скоропадського перманентний політичний хаос лише ненадовго перервався відносною політичною стабільністю. Забезпечена військами Центральних держав стабілізація влади в Києві наклала свій відбиток на повсякденне життя киян. Одним із них був Олександр Гольденвейзер – відомий у місті адвокат, який залишив по собі спогади про особливості київського повсякдення революційної доби, зокрема періоду Української Держави 1918 р.

Події сторічної давнини тісно перегукуються із сучасністю – починаючи з 1991 р., Україна продовжує свій державотворчий процес, що супроводжується трансформацією усіх сторін життя суспільства, з усіма позитивними і негативними наслідками. Як і тоді, відсутність ефективних системних реформ, невисока політична культура населення і воєнна загроза з боку «північного сусіда» роблять подальший плин української історії важкопрогнозованим. Тому вивчення уроків «Визвольних змагань» є для нас життєво важливим.

Складний і напружений перебіг революційних процесів, невдача низки державотворчих проєктів, життя в еміграції стали потужним спонукальним мотивом до мемуарної творчості багатьох непересічних постатей тієї доби [Пиріг, 2009 : 31]. Спогади займають особливе місце в джерельній базі історика: незважаючи на високий ступінь суб'єктивності, вони не позбавлені гносеологічного потенціалу. Крім очевидного «пожвавлення» і уточнення історичного тексту, вони несуть в собі цілий пласт інформації, пов'язаної з історією духовного життя: сприйняття,

переживань, оцінок і емоцій, викликаних певними історичними подіями. Важливо те, що автор мемуарів проявляє себе не тільки як індивід, який згадує своє минуле, а й насамперед як носій колективної пам'яті. Індивідуальний досвід дуже фрагментарний, тому унікальний і охоплює відносно нетривалий період історичного часу, тому основу історичної пам'яті утворює інформаційний простір, що формує той «життєвий світ», який автор намагається «оживити» в мемуарах. Повідомляючи про важливі для себе події, автор передає їх у тих унікальних тонах і фарбах, в яких вони існували, і саме це лежить в основі дослідницького інтересу [Пашковская, 2016 : 110–111].

Аналіз джерел та останніх досліджень. Спогади О. Гольденвейзера про життя в Києві під назвою «Из киевских воспоминаний» вперше вийшли друком у 1922 р. в «Архиве русской революции» [Гольденвейзер, 1922] – історико-археографічному альманасі російської еміграції, що видавався у Берліні в 1921–1937 рр. Матеріали архіву передруковувалися в СРСР у серійному виданні «Революция и гражданская война в описаниях белогвардейцев». Окремий том цієї серії мав назву «Революция на Украине по мемуарам белых» (1930 р.) [Гольденвейзер, 1930], де компанію О. Гольденвейзеру склали такі видатні діячі, як В. Винниченко, Д. Дорошенко, А. Денікін. Всі вони, незважаючи на очевидні радикально суперечливі погляди, були віднесені укладачами до білогвардійського руху [Гавва, 2012 : 137].

На сьогодні в українській історіографії є лише одна праця, що безпосередньо присвячена мемуарній спадщині О. Гольденвейзера. Нею є стаття А. Гавви [Гавва, 2012], в якій аналізується уривок зі спогадів про діяльність Української Центральної Ради, адже мемуарист упродовж нетривалого часу входив до її складу.

Мета статті полягає у висвітленні окремих аспектів повсякденного життя Києва періоду Гетьманату П. Скоропадського на основі спогадів О. Гольденвейзера.

Виклад основного матеріалу. О. Гольденвейзер прожив довге і насичене життя. Він народився в Києві в 1890 р. Навчався в Київському університеті і був слухачем в університеті в Гейдельберзі. Отримавши блискучу юридичну освіту, працював у Києві адвокатом і читав лекції з теорії права й державного права. У липні 1921 р. разом із дружиною він емігрував до Німеччини, де видав кілька своїх книг. У 1937 р. О. Гольденвейзер через репресії нацистського режиму вирушив до Нью-Йорку, де прожив до кінця життя (1979 р.), займаючись активною громадською діяльністю.

Громадська активність мемуариста значною мірою визначилася його освітою й професійною сферою. Річ у тім, що в Російській імперії створення адвокатури відбувалося на засадах фаховості, незалежності, самоврядності, поєднання в діяльності адвокатів функцій судового захисту і судового представництва, самостійності у висловленні правової позиції по справах, свободи критики діянь владних структур по конкретних справах. Це особливо проявилось у так званих політичних справах, коли судові промови адвокатів були концентрованим вираженням громадської думки і сприяли розвитку демократичних процесів. Тож не дивно, що внаслідок Лютневої революції 1917 р. чимало провідних адвокатів, зокрема, О. Керенський, на короткий час стали відомими політичними та державними діячами [Меланчук, 2014 : 10].

Період Гетьманату П. Скоропадського О. Гольденвейзер тісно пов'язує з фактором присутності в Україні збройних сил Німеччини та Австро-Угорщини. Попри те, що війська цих держав увійшли на українську територію на запрошення уряду УНР, тобто де-юре в статусі союзників, їх мемуарист відверто називає «окупаційними». Безперечно, така категоричність автора ґрунтувалася не на юридичній термінології – те, що введення іноземних військ не завжди є окупацією висококваліфікований київський адвокат не міг не знати. Для нього, як і для більшості киян, німці й австро-угорці були окупантами де-факто. По-перше, це пояснювалося тим, що населення їх небезпідставно вважало справжніми господарями в Україні через величезний вплив на уряди УНР і П. Скоропадського. По-друге, варто врахувати, що в березні 1918 р. війська Центральних держав увійшли на територію, жителі якої ще донедавна були мобілізовані до лав збройних сил Російської імперії й проливали кров у запеклих боях проти армій Німеччини та Австро-Угорщини. Не дивлячись на всі історичні обставини, які призвели до розвороту зовнішньополітичного курсу на 180 градусів, у масовій свідомості населення вчорашній «ворог» так і не став сьогоднішнім «союзником».

Поява іноземних солдатів і офіцерів на вулицях Києва, як свідчить О. Гольденвейзер, викликала в місцевих жителів неабияку цікавість. Одним із перших впало в око незвичне для них ставлення «гостей» до санітарії. Свою адміністративну діяльність вони розпочали з того, що «нарядили сорок жінок, яким доручили гарячою водою й милом вимити київський вокзал». Неординарний характер цієї події перетворив її на міську легенду. Утім, не всі дії союзників, спрямовані на наведення ладу в міському благоустрої, мемуарист сприйняв позитивно, адже неважко було зрозуміти, що вони насамперед робилися для військових потреб. О. Гольденвейзер, зокрема, зазначив, що з приходом іноземців, «все місто було, як павутиною,

.....
обплутане телеграфними і телефонними дротами ... Ці дроти ніби символізували те, як по руках і ногах зв'язувала нас окупація» [Гольденвейзер, 1930 : 27].

Прихід до влади гетьмана П. Скоропадського 29 квітня 1918 р. призвів до поживлення адвокатської діяльності. По-перше, певна активізація фінансово-промислової сфери спричинила високий запит на відповідні юридичні послуги. По-друге, у зв'язку з діяльністю військово-польових судів союзників і політичними переслідуваннями гетьманським урядом соціалістів, постала необхідність надання арештованим особам адвокатської допомоги. Так, наприклад, О. Гольденвейзер взяв участь у захисті кількох київських високопосадовців, обвинувачених у антинімецькій пропаганді. Несподівано для нього, суд виніс виправдувальний вирок [Гольденвейзер, 1930 : 39–42].

Серед інших змін, принесених режимом П. Скоропадського, автор відзначив покращення економічного становища міста, назвавши Гетьманат періодом «високої кон'юнктури» [Гольденвейзер, 1930 : 38]. Втім, поживлення торгівельної сфери хоч і призвело до певного розширення товарного асортименту на полицях київських магазинів, воно, за твердженням О. Гольденвейзера, розбурхало «темний бік» господарського життя – спекуляцію. Тоді між виробниками і споживачами утворилася величезна кількість посередницьких організацій, які безпідставно підвищували ціни на товари широкого вжитку. Жорсткі заходи влади щодо подолання спекуляції були малоефективними. Один із них, наприклад, безпосередньо стосувався сфери діяльності О. Гольденвейзера: 24 липня 1918 р. набрав чинності Закон «Про кримінальну відповідальність за перевищення граничних цін та спекуляцію», де заборонялася будь-яка система представництва інтересів підозрюваного в суді [Дерій, 2019 : 20].

У спогадах автора наголошується на зростанні ролі Києва в тогочасному постімперському просторі на тлі занепаду Петрограду й Москви, де відбувалося становлення більшовицького режиму. Про це О. Гольденвейзер, зокрема, писав: «На півночі починався вже голод, який був нам ще зовсім незнайомий ... і всі, хто тільки як-небудь міг, кинулися до нас на південь. Київ, хоча й на короткий час, став справжнім всеросійським центром. До нас переїхали правління всіх банків, великі промисловики і фінансисти, представники аристократії, придворних і бюрократичних кіл. За ними потягнулася і інтелігенція – адвокати, професори, журналісти. Все кинулося до Києва... У ці кілька місяців, з серпня по грудень 1918 р. у нас, можна сказати, перебував «весь Петроград» і «вся Москва». Були засновані газети з Петрограду редакторами і співробітниками, в театрах гастролювали столичні артисти, в місцевих банківських філіях притулилися центральні правління банків ... На вулицях було незвичайне поживлення, кінематографи і театри не вмщали всіх жадаючих розваг, відкрилися десятки нових кабаре, кафе, гральних клубів» [Гольденвейзер, 1930 : 39–42].

Прихід біженців з названих російських міст призвів не лише до нестримного спекулятивного росту цін у Києві – серед новоприбулих осіб було багато любителів легкої наживи. О. Гольденвейзер вказує на катастрофічну ситуацію в житловій сфері, за якої пошук вільної кімнати чи квартири перетворився на безнадійну справу [Гольденвейзер, 1930 : 39]. В перенаселеному місті знайти дах над головою могли собі дозволити винятково дуже заможні люди.

Висновки. У спогадах О. Гольденвейзера Київ доби Гетьманату П. Скоропадського постає своєрідним оазисом безпеки й відносного добробуту на теренах колишньої імперії Романових. Тимчасова політична та економічна стабільність забезпечувалася присутністю німецьких і австро-угорських військ, які для мемуариста (і, власне кажучи, для широкого загалу) попри статус союзників сприймалися окупаційними. Це призвело як до поживлення торгово-промислової, фінансово-ділової і культурної сфери, певної стабілізації продовольчого ринку, так і до стрімкого росту спекуляції й неабиякого загострення квартирної проблеми через прихід до міста великої кількості біженців з російської півночі. Навіть у період відсутності революційних перетворень, характерних для доби Центральної Ради, темпи міського повсякденного життя української столиці продовжували бути стрімкими – бурхливі політичні зміни 1917 р. з надлишком компенсувалися перипетіями соціально-економічної сфери перенаселеного міста.

Джерела та література:

- Гавва, А. (2012). Киевский адвокат А. А. Гольденвейзер о Центральной Раде // *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. Т. 1. № 4. С. 136–140.
- Гольденвейзер, А. (1922). *Из Киевских воспоминаний (1917 – 1921 гг.)* // Архив Русской Революции. Т. 6. Берлин, Изд. И. В. Гессена, С. 161–303.
- Гольденвейзер, А. (1930). *Из Киевских воспоминаний* // Революция на Украине по мемуарам белых. Москва-Ленинград, Государственное издательство, С. 1–63.
- Дерій, О. (2019). Організаційно-правові засади функціонування інституту адвокатури за добу Української революції (1917 – 1921 рр.) // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Вип. 55. Т. 1. С. 19–22.

- Меланчук, А.** (2014). *Адвокатура в Російській імперії і сучасній Україні (порівняльно-правовий аналіз)* : автореф. дис ... канд. юрид. іст. наук: 12.00.10. Одеса, 22 с.
- Пашковская, Т.** (2016). Эвристический потенциал мемуаристики в историческом исследовании // *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. Тамбов, Грамота, № 7 (69). С. 110–112.
- Пиріг, Р.** (2009). *Мемуари сучасників як джерело з історії Української революції* // Проблеми вивчення історії української революції. 1917 – 1921 рр. Київ, Інститут історії України, Вип. 4. С. 31–58.

Тимофей Герасимов

Винницький національний технічний університет
доктор исторических наук, доцент (Украина)

**Повседневная жизнь Киева в период Гетманата П. Скоропадского
по воспоминаниям А. Гольденвейзера**

Целью статьи является освещение отдельных аспектов повседневной жизни Киева периода Гетманата П. Скоропадского на основе воспоминаний А. Гольденвейзера – известного в то время адвоката и общественного деятеля. **Методология исследования** основана на фундаментальных принципах научного познания диалектики и детерминизма и научных – историзма и объективности. Для раскрытия темы использованы антропологический, системный и историко-ситуативный подходы, а также общенаучные (общелогические приёмы анализа и синтеза, описательно-повествовательный, индукции и дедукции), специальные и междисциплинарные методы научного исследования (историко-сравнительный, историко-типологический). **Научная новизна** работы заключается в критическом анализе мемуаров А. Гольденвейзера как важного исторического источника для изучения киевской повседневности времён Украинской Державы 1918 г. **Выводы.** Воспоминания А. Гольденвейзера содержат много познавательного и содержательного материала о повседневной истории Киева исследуемого периода. В них неоднократно упоминается о огромном влиянии на жизнь города военного контингента из Германии и Австро-Венгрии, который большинство киевлян считала оккупационным. На протяжении почти всего периода правления П. Скоропадского (апрель-октябрь 1918 г.) Киев, благодаря присутствию иностранных войск, имел репутацию безопасного для жизни города, что очень привлекало бывших подданных Российской империи, спасавшихся бегством от большевистского террора. В результате столица Украинской Державы буквально задыхалась от перенаселенности – найти тогда свободное жильё было практически невозможно. При таких условиях резко оживились социально-экономические и социокультурные аспекты городской повседневности. Это, например, нашло выражение в торговой сфере, в частности в её «темной стороне» – в невиданном росте спекуляции, и в переполненности местных культурно-развлекательных заведений.

Ключевые слова: Гетманат, Киев, А. Гольденвейзер, повседневность, воспоминания.

Timofii Y. Herasymov

Vinnitsia National Technical University
Dr. (History), Associate Professor (Ukraine)

**Everyday life of Kyiv during the Hetmanate of P. Skoropadskyi according
to the memoirs of O. Goldenweiser**

The purpose of the article is to cover certain aspects of everyday life in Kyiv during the period of Hetman P. Skoropadskyi based on the memoirs of O. Goldenweiser – a well-known lawyer and public figure of the time. **The methodology of the research** is based on the fundamental principles of scientific knowledge of dialectics and determinism and also scientific – historicism and objectivity. Anthropological, systemic and historical-situational approaches were used to reveal the topic, as well as general scientific (general methods of analysis and synthesis, descriptive-narrative, induction and deduction), special and interdisciplinary methods of scientific research (historical-comparative, historical-typological). **Scientific novelty** of the work lies in the critical analysis of O. Goldenweiser's memoirs as an important historical source for the study of Kyiv everyday life of Ukrajinsjka Derzhava in 1918. **Conclusions.** O. Goldenweiser's memoirs contain a lot of cognitive and meaningful material about the everyday history of Kyiv in the period of the study. They repeatedly mention the huge impact on the life of the city of the military contingent from Germany and Austria-Hungary, which the most of kyivans considered as occupation. Throughout almost the entire period of P. Skoropadsky's rule (April

.....
– October 1918) Kyiv had a reputation as a safe city for the presence of foreign people, and it was very attractive to those former subjects of the Russian Empire who ran away from Bolshevik terror. As a result, the capital of the *Ukrajinsjka Derzhava* was literally suffocating from overcrowding – it was almost impossible to find a free apartment at that time. Under such conditions, the socio-economic and socio-cultural aspects of urban everyday life revived sharply. This, for example, found expression in the trade sphere, in particular in its "dark side" – the unprecedented growth of speculation – and in the overcrowding of local cultural and entertainment establishments.

Key words: *Hetmanate, Kyiv, O. Goldenweiser, everyday life, memories.*

References:

- Derij, O.** (2019). Orghanizacijno-pravovi zasady funkcionuvannja instytutu advokatury za dobu Ukrajinsjkoji revoljuciji (1917 – 1921 rr.) [Organizational and legal bases of functioning of the institute of advocacy during the Ukrainian revolution (1917 - 1921)] // *Naukovyj visnyk Uzhhorodskogho nacionaljnogho universytetu. Serija: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Right.* 55. T. 1. S. 19–22. . [in Ukrainian].
- Ghava, A.** (2012). Kyeviskyj advokat A. A. Gholjdenvejzer o Centralnoj Rade [Kiev lawyer AA Goldenweiser about the Central Rada] // *Visnyk studentsjkogho naukovogho tovarystva DonNU imeni Vasylja Stusa – Bulletin of the student scientific society of DonNU named after Vasyl Stus.* T. 1. № 4. S. 136–140. . [in Ukrainian].
- Goldenveyzer, A.** (1922). *Iz Kievskikh vospominaniy (1917 – 1921 gg.)* // *Arkhiv Russkoy Revolyutsii* [From the Kiev memories (1917 - 1921)] // *Archive of the Russian Revolution.* T. 6. Berlin, Izd. I. V. Gessena, S. 161–303. [in Russian].
- Goldenveyzer, A.** (1930). *Iz Kievskikh vospominaniy* // *Revoljutsiya na Ukraine po memuarom belakh* [From Kiev memories // Revolution in Ukraine according to white memoirs.]. Moskva-Leningrad, Gosudarstvennoe izdatelstvo, S. 1–63. [in Russian].
- Melanchuk, A.** (2014). *Advokatura v Rosijskij imperiji i suchasnij Ukraini (porivnjalno-pravovyj analiz)* [Advocacy in the Russian Empire and modern Ukraine (comparative legal analysis)]: avtoref. dys ... kand. juryd. ist. nauk: 12.00.10. Odesa, 22 s. . [in Ukrainian].
- Pashkovskaya, T.** (2016). *Evristscheskiy potentsial memuaristiki v istoricheskom issledovanii* [The heuristic potential of memoirs in historical research] // *Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i yuridicheskie nauki, kulturologiya i iskusstvovedenie. Voprosy teorii i praktiki – Historical, philosophical, political and legal sciences, culturology and art history. Questions of theory and practice.* Tambov, Gramota, № 7 (69). S. 110–112. [in Russian].
- Pyrih, R.** (2009). *Memuary suchasnykiv jak dzherelo z istoriji Ukrajinsjkoji revoljuciji* // *Problemy vyvchennja istoriji ukrajinsjkoji revoljuciji. 1917 – 1921.* [Memoirs of contemporaries as a source on the history of the Ukrainian revolution // Problems of studying the history of the Ukrainian revolution. 1917 - 1921] Kyjiv, Instytut istoriji Ukrajiny, 4. S. 31–58. . [in Ukrainian].

Статтю надіслано до редколегії 28.07.2020 р.
Статтю рекомендовано до друку 02.09.2020 р.